

Határátlépések Sánta Ferenc Emberavatásában

„A tükör csupán anyagot nyújthat az önbjektiváláshoz,
és még csak nem is tiszta formában.”
(Mihail Bahtyin)¹

RECEPCIÓS REPEDÉSEK

Sánta Ferenc *Emberavatás* című novellája a szerző azon rövidprózai alkotásai közé tartozik, amely – a *Tündérvilággal* vagy a *Szalma-boldogsággal* rokon módon – méltánytalanul szorult az életmű periferiájára. Az *Emberavatás* az életművet nyitó első kötetben, a *Téli virágzásban* jelent meg először 1956-ban. A témájában Móricz *Hét krajcárjával* rokon² novellára Abody Béla tesz utalást a *Téli virágzás* című kötetről szólva, amikor is a „fiatal emberke tapasztalatszerző körútjai”-t említi.³ Mindkét műben a fiú-anya bensőséges viszonya, illetve a pénz fontossága dominál: Móricznál konkrétan a *pénz* (krajcárok) *kereséséről*, Sántánál Ferike *pénzkereséséről* szól a cselekmény.

Öt év múlva Fenyő István így szól a műről: „Az emberré válás, a felnőtté érlelődés folyamatát idézi fel ezúttal Sánta, kikerekítve s mintegy lezárva a személyes élményeket, ifjúságot megelevenítő novellafüzért.⁴ Ezek után csak egy évtized elteltével jelent meg még két írás a novelláról Szakolczay Lajos és Vasy Géza értelmezésében. S hogy 35 év távlatából nézve mégis ismerősen cseng fülünkbe maga a műcím, annak az ’50-es években *Emberavatás* elnevezésű fiatal novellistagárda⁵ lehet a magyarázata. „Egy induló prózaíró nemzedék tűzte Sánta novellájának címét zászlajára, s együttes fellépésükben csakugyan volt valamiféle határozott biztonság: emberré akarták magukat avatni, hogy írókká válhassanak”⁶ – fogalmazza meg küldetésüket Szakolczay Lajos. Ő veszi észre találoan azt is, hogy a „megkapóan szép és gondolatgazdag mű [ti. az *Emberavatás*] – nemcsak a szójáték kedvéért! – egyben íróavatást is jelent.”⁷ A recepció záró hangja Fekete J. Józsefé, aki szerint az *Emberavatás* „[a] munka, a felelősség, a családról való gondoskodás szent feladatának újabb kifejtése”.⁸

A novella fölött azóta eltelt több mint fél évszázad a recepció felől nézve nem mondható túl gazdagnak. Ennek nyilvánvalóan több oka is lehet. Az egyik ok elsődlegesen az, hogy a mű túlságosan „korba ágyazott”, az ’50-es évek társadalmi tablójáról, a szegénység tájairól rajzol múltidéző térképet. A másik ok pedig talán a szöveg műfajiségében lehető föl leginkább: a *novella* „karakterisztikája” vagy Sánta szavaival: a „forma artisztikuma” kevésbé összetett, egy téma körül forog, és hiába a feledhetetlen *Sokan voltunk* a Sánta-életmű nyitányaként, *Az ötödik pecsét*, a *Hűsz óra* és *Az áruló* Sánta-regények hatásai alól nehéz visszatérni a novellákhoz. Dolgozatom célja: újra párbeszédre készíteni az *Emberavatást* a mai befogadói közösséggel, és egy újabb értelmezői horizont megrajzolásával átléptetni azt jelenlegi interpretációs határain.

A „HATÁRON-LÉT”

Az *Emberavatás* a már említett *Téli virágzás* (1956) című kötetben centrális helyet foglal el. Talán nem véletlen ez a központi pozíció: ezáltal is jelzi az írás fontosságát. Az *Emberavatást* első, kötetbeli szereplésekor megelőzi az *Örökség* című novella, és ez több szempontból is figyelemreméltó lehet a későbbi referenciális kapcsolóelemek miatt. Kiderül ugyanis belőle például az, hogy az apa kitanulta az *ablakos* mesterséget. Képet formálhatunk továbbá arról

a szokásrendről is, ami a családban törvényszerűen élt, hogy tudniillik sohasem evett az apa a hazavitt ennivalóból, ahogyan az anya sem, csak a gyerekek részesültek belőle. Az átmenetet az *Örökségből* az *Emberavatáshoz* az anya alakja adja meg, aki itt is, mint a *Tündérvilágban*, kinéz az ablakon.⁹ Az életművön belül működtető motivikus kapcsolatrendszer egyik tagja tehát éppen az az *ablak* lesz, amely a már korábbiakban elemzett *Tündérvilágban*¹⁰ is *határként* volt jelen.¹¹

Ha fel akarjuk idézni emlékezetünkben az *Emberavatást*, a novella cselekménye dióhéjban a következő: a gyermek Ferike első fizetését viszi haza a családnak, de előtte a keresetéből tepertőt, vaját és kenyeret vásárol. Az édesanya csak az apróbb testvéreknek juttat az ennivalókból, neki mint családfenntartó-szerepbe kerültnek a bableves juthat hagymával és a kályha melletti sut. Az *Emberavatás* narrátora, a gyermek-Ferike itt ismeri fel először: megérkezett a felnőttkor küszöbére. Ennek különböző emocionális és nyelvi megnyilvánulási formái is jól kitapinthatók a műben: „[...] Pontosán úgy mozgom, mint az édesapám. Még a járássom is, ahogy előléptem, akárcsak az övé. Az ujjaimat is egymáshoz morzsoltam, s vittem a számhoz, hogy megnedvesítsem, ahogyan ő szokta.” Freud szerint az apa a gyerekkorban egyértelműen pozitív és követendő alak. Jung is beszél az úgynevezett apaarchetípusról mint tekintélyről,¹² ám ő leginkább mégis az anyát tartja a legközvetlenebb ösképpnek: „A legközvetlenebb öskép éppen az anya, mert minden vonatkozásában ő a legközelebbi és leghatásosabb élmény, amely ezenfelül éppen a legképlékenyebb életkorában válik az embernek osztályrészéül.”¹³ A kiskorúak számára a szülő mindenekelőtt az egyetlen tekintély és minden hit forrása. „Az apa alakja ugyanakkor továbbra is a felépítendő személyiség önmegértéséhez szükséges”¹⁴ – írja Horváth Csaba Esterházy *Javított kiadásáról* szólva.

Jól kivehető a cselekményvezetés során, ahogyan a gyermeki nyelv identitása lassan kezd eltűnni: „Tudtam már a rendjét, hogy milyen szóra mi jön [...]” A mű utolsó harmadában elhangzó „Majd csak lesz valahogy” frázis pedig már a felnőtt (apai) szólamot hordozza. Majd a küszöb mint határ¹⁵ átlépése jelent határkövet a novellában: „Beléptem az ajtón.” Átlépést jelent ez a mozzanat az egyik világból a másikba, a gyermekek világából az apák világába, amelynek szintén megvan a maga szokásrendje. A narrátor-Ferike belépése a felnőtt világba tehát a saját gyermeki szólam elnémulását eredményezi. Ezt nevezhetjük „határonlét”¹⁶-nek, amikor is a mű elején fellépő gyermek Ferike varázsütésre válik felnőtté a szemünk előtt. Pataki Ferenc jegyzi meg ezzel a pozícióváltással kapcsolatban: „A felnőtté válás problémája identitásprobléma is egyben.”¹⁷ Az önmeghatározás (*self-definition*) olyan szituációban megy végbe a Sánta-novellában, amely élethelyzetet a novella zárt világa felől nézve hétköznapinak mondható.

INITIATIO HOMINIS: AZ EMBERAVATÁS MINT BEAVATÁSI MÍTOSZ

A novella bizonyos *beavatási mítoszként* is olvasható. A beavatási mítoszok jelentése tág, de néha szűkebb értelemben a felnőttkorba lépést jelenti. A *Mitológiai enciklopédia* terjedelmes szócikket szán ennek a folyamatnak, melyből kiemelendő az ezen szertartások szerkezetének jellegzetességére vonatkozó hármas tagolás: „az egyén kiszakad a társadalomból (mivel az avatásnak az ismert világ határain kívül kell végbemennie), a határvidéken tartózkodik, majd visszatér,¹⁸ s beilleszkedik az új státusba vagy a társadalom új alcsoportjába. Maga az avatás a szertartásban a halállal és az újjászületéssel egyenlő, ami azt a felfogást tükrözi, hogy az új állapotba kerülő egyén mintegy megsemmisül régi mivoltában. Megtörténik a tér mitológiai értelmezése is: a közösség uralta zárt terület határainak átlépése a halállal válik egyenlővé.”¹⁹ Ennek nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy Sánta *Emberavatása* is ezt a folyamatot ábrázolja voltaképp: a gyerekkorból a felnőttkorba való átlépést, a beavatást példázza.

A novella azt igyekszik megmutatni, mennyiben alakul át a gyermekszerep az apa (család-fenntartó) szerepévé. Több szinten is megtörténik a „beavatódása” a gyermekelbeszélőnek: erkölcsi, etikai, biológiai értelemben vett *határátlépésekről* egyaránt beszélhetünk a műben.

Eliade *Misztikus születések* című könyvében részletesen tárgyalja ezeket a fiatalkori beavatási rítusokat, amelyet ő „kollektív rítus”-nak nevez, amelynek révén végbemegy az átmenet a gyermek- vagy serdülőkorból a felnőttkorba.²⁰ „A beavatás révén – írja Eliade – az ember túllép a természeti létmódon, a gyermek létmódján, és átjut a kulturális létmódba.”²¹ Érdekes, amint ausztrál példára hivatkozva megjegyzi a szerző, hogy a próbatételek között számos tabu és *étkezési tilalmak* is megfigyelhetők, hogy például tilos az ételt kézzel érinteni.²² A Sánta-novellában talán ezért sem juthat a mű hőséneke osztályrészéül a vajás kenyér és a tepertő, csakis a kanállal ehető bableves. (Nem kell viszont ennyire messzire mennünk: nálunk, a keresztény [európai] kultúrkörben is fontos szakrális gesztus a Krisztus testét és véréét magához vevő hívő megszentelt, „áldásos” mozdulatsora.)

A másik fontos, a beavatáshoz kapcsolódó jelenet lehet a főszereplő-Ferike *átöltözési jelenete*, mielőtt enni kezdene. Ferike mosdása valamiféle beavatási (emberavatási) szertartás részeként jelenhet meg előttünk, akár csak a törölközés és az ingváltás is. Ez bizonyos újjászületési aktusként is felfogható, amikor is a mosdás szimbolikája így egyesíti magában a gyermeklét „halálának” és a felnőtt újjászületésének a szemantikáját. A testvérek kézmosságának rituális cselekvésmozzanatával egészül ki ez a zsánerképbe illő jelenet, melynek során a gyermekek mintegy a „megszentelt étel” birtokbavételére készülődve mosnak kezét, mielőtt asztalhoz ülnének.

Ugyanide illő lehet a látszólag jelentéktelen *hagymavágási jelenet*, mely szintén figyelemre méltó betét a novella szövegének végéről: háromszor hangsúlyozza ugyanis az író a hagyma fontosságát Ferike „emberavatása”-ban: „Apámnak szokott mindig hagymát adni, ha bablevest ettünk”; „Vágjon édesanyám. Vágjon hagymát hozzám”; „Jó vereshagyma volt, s olyan szép karikákra vágva, ahogy édesanyámon kívül senki más nem vágja.” A hagyma jelenléte, amint közvetlenül testesíti meg a felnőttiségre érést és egyben a beavatódást eme másik, magasabb szintű szférába, párbeszédre hívhatja értelmezői tudatunkban Peer Gynt alakját, híres hagymamonomológiájával együtt. „A hipotézis, mely szerint Peer Gynt és Solvejg sorsa beavatási folyamatot tükröz, az ifjúavatási rítus és az irodalmi szöveg szerkezeti-tartalmi megfelelései miatt szinte magától kínálkozik. [...] A primitív és archaikus társadalmak sajátjaként a beavatás funkciója a magasabb rendű lét elnyerése az önkiteljesedés által; folyamata a beavatási próbatételek sora. Peer beavatásának első mozzanata az ifjúavatási rítus lényegét rejtő *átmenetet* (kiem. P. V.) idézi: az anyától, a gyermekkor világától való elszakítást. E változásnak éles *határként* (kiem. L. N.) kell megnyilvánulnia, hogy a gyermekben és az anyában is mély nyomot hagyjon”²³ – fogalmaz tanulmányában Pap Viktória.

Egy másik kiemelendő mozzanat, hogy az *Emberavatás* hőséneke önkiteljesedéséhez a beavatási szertartásokat idéző *próbatételeken* át vezet az útja. A boltból való hazaindulás mozzanata erősen metaforikus töltetű. A próbatétel Proppnál *A mese morfológiájában* is játszott, igaz, alárendelt szerepet.²⁴ Propp modelljét átdolgozva Greimas tulajdonított a próbatételeknek különös fontosságot, miszerint: a mese középső része próbatételek sorozatából áll. Eszerint a hazaút próbatétel-sorozatként is olvasható. Először a hentessegéd bizalmatlanságán kell túljutnia a gyermeknek, ez a determináltság vagy előítélet próbája. Majd a szép, telt keblű hentesné vágykeltő látványán: ez a testi vágy próbája. Végül a szomszédos lakó előítéletével kell leszámolnia. A húsbolti jelenet egyébként kétszer is visszatér a műben: először a fiú gyermekként, idegesen viselkedik, zavarban van, másodszor viszont már felnőttként tér vissza: a nő nem mer a szemébe nézni Ferikének. „A figyelő tekintet határsértő is lehet, az én-határ megsértése, ahogyan rajta keresztül feltárulhat a másik eidosza vagy ideája.”²⁵ Megfigyelhető egyébként, hogy a különféle testrészek mindig többletjelentésű „jeltettek” a Sánta-

ta-novellákban, ezek szemantikai elemzése nem tárgya a dolgozatnak, de mindenképp a Sánta-kutatás egyik mellékpillére lehet. Hogy egy a novellából vett példával mégis éljek: érdekes, ahogyan az anya a tenyerén eljátszik az egyik pénzérmével: „Nézte a pénzt, s az ujjaival mindjárt megérintette egy s másik darabját. Egyiket erre, másikat arra, osztogatni kezdte. Feltaszított párat az ujsa tövéig, másokat hátra a kéz párnája felé, s egyet-kettőt egész a tenyere szélére.” Ha figyelmesen végigkövetjük a pénz útját a tenyéren, egy kereszt alakja, pontosabban a keresztvetés mozdulatsora rajzolódik ki előttünk.

HÁROM HATÁR – HÁROM BOLDOGSÁG

Összegzésképp érdemes kiemelni azokat a novellában a narrátor által hangsúlyozott *boldogságélményeket*, amelyekhez egy-egy *határ* is kapcsolódik. Az elméleti alapot itt a mű mint narratív struktúra vizsgálatához Lotman szolgáltathatja, aki a részterekről azt állítja, hogy határ választja el őket egymástól, illetve a történet szereplőjének mint individuumnak a határátlépéséről beszél: egy individuum elhagyja a részter határát, és a történet hordozójává válik.²⁶

Először is a fizetés öröme tölti el „végtelen” boldogsággal az elbeszélőt: „Attól féltém, bolondnak néznek. Pedig nem voltam az, csak végtelenül boldog.” Ekkor fordul be a főhős a hentes ajtaján. Itt találjuk tehát az *ajtót* mint határt, amely metaforikus értelemben a kinti és a benti világ határa, de *önmaga határa* is egyben, az emberavatás folyamatának első állomásaként.

Másodízben: a női nem szépségének látványa okoz örömet és boldogságot a narrátor számára: „Mintha perzselő nagy tűzből jöttem volna hűvös levegőre, úgy éreztem magam.” Itt a *kassza* jelentheti a határt, mégpedig a *nő-férfi* nembeli viszonyokat jelezve, az emberavatás második állomásaként.

A kassza térbeli pozíciója két világot választ el egymástól: a férfi és a nő nembeli világát. Sánta novellájában a kassza környezete afféle scenikai díszletként rajzolódhat ki előttünk; a hentesné telt keblének látványa a férfivá éréfélben levő Ferike számára olyannyira izgató látványt nyújt, hogy a narrátor el is szakad a hagyományos cselekményszerűségtől, és a gyermek-serdülő gondolataiba enged betekintést. A narrációs struktúra „megtöréséért” tehát a kasszánál látottak a felelősek. A műben egyébként dominánsan jelen van a szexualitás, ugyanis a mű két fontos részénél, az elején és a zárlatban egyaránt „kidomborodik” a hentesné alakja és mellette a vágyait elfojtani alig tudó Ferike kettőse.

Végezetül pedig „a legerősebb öröm” akkor költözik Ferikébe, amikor már nem gyermekként kezeli az édesanyja. „Legerősebb öröm költözött belém, mint amilyen a fizetés perce volt.” Itt az *asztal* jelenti a határt: a testvérei az asztalnál, ő a kályha mellett étkezik. Itt a *gyermek-felnőtt* határa figyelhető meg.

Nem fejezhetjük be műelemzésünket anélkül, hogy ne emelnénk ki eme novella *határta-lan* családszerető üzenetét. Sánta Ferenc *Emberavatása* a társadalom legkisebb sejtjéről, a családról ad élményszerű, bármikor újra emlékezetünkbe idézhető pillanatképet: „Sánta írásai szubjektív, első személyes formában ábrázolták egy szegényparaszt család életét úgy, ahogy mindazt egy érzékeny szívű és éles eszű gyermek, majd serdülő ifjú látta és átélte”²⁷ – fogalmazott Illés Lajos Sánta pályakezdő novelláit illetően. A családot összetartó/megtartó, „szeretetből, szivárványból szótt”²⁸ anya alakja éppolyan meghatározó, mint a férfivá érő Ferike személye. A műben a szeretet és a szegénység motívumát hangsúlyozó monográfus igazolja Sánta Ferenc alábbi nyilatkozata is: „Anyámtól panaszt soha nem hallottam. Halálban, éhségben, betegségben nyugodt maradt, és fegyelmezett. [...] Az ő szegénysége mindig néma volt, és kimondhatatlan maradt. Ha leült, ott is el-elmaradt a szeme valamerre, csak

a keze járt s tett-vett szüntelen, hogy mindig minden meglegyen időre, hogy mégiscsak olyan legyen az élet, mintha a helyén lenne benne.”²⁹ A fenti hosszabb idézetnek nagyon hasonló „hangszerelésű” szövegrészeit bukkanhatunk az *Emberavatás* alábbi soraiiban, amelyről Fenyő István méltán állíthatja, hogy „méltó a magyar széppróza legszebb hagyományaihoz”:³⁰ „[...] Ha elgondolom, az egész életünket tartotta a tenyerébe. Azt szortírozta, egyik napját erre, másik napját arra, míg ki nem töltötte mind a hét napunkat. Halál és születés, reggeli, vacsora, az egész életünk a tenyerében feküdt. Csoda, hogy nem szakadt le a karja.”

Ebben az énelbeszélésben tehát Sánta Ferenc *határok nélküli* emberszeretete is megmutatkozik, ahogyan önnarráció és önidéző monológok által képet formálhattunk a főszereplő saját mentális megnyilatkozásairól is, s amelyekben a „vívódás az etikai kérdéseken szinte magától értetődően hozott létre *határbhelyzeteket* a hősök számára”.³¹

J E G Y Z E T E K

- 1 A mottóul választott idézet az *Emberavatás* első kötetszerepléséhez készített Reich Károly-rajzra reflektál, arra ti., hogy „a szerző és a hős egésze alapvetően más-más síkhoz tartozik”. Mihail BAHTYIN, *A szerző és a hős*. Ford. Patkós Éva. Bp., 2004, 74. (A novellához készült illusztráció ugyanis a hentesné és Ferike bolti jelenetét láthatjuk; a nő mögötti tükörben jelenik meg előttünk Ferike arca. Itt, ezen a ponton „a szerző és a hős...” [l. a lábjegyzet szövegének második sorát!]).
- 2 A rokonítást Sánta Ferenc monográfusa, Vasy Géza maga is elvégzi, igaz, a Móricz-novellát nem említi konkrétan: „Sánta móríci erővel s a móríci örökséghez hűen támaszta új életre a szegénység világát.” VASY Géza: *Sánta Ferenc* (monográfia). Bp., 1975, Szépirodalmi, 35.
- 3 ABODY Béla: *Sánta Ferenc: Téli virágzás, Indulatos utazás*. Bp., 1975, Magvető, 213.
- 4 Némi pontosításra szorul a szerző észrevétele, ugyanis az általa „novellafűzér”-ként aposztrofált kötetdarabok közül a *Szalmaboldogság* jelzi inkább a szubjektív hang végét a kötetben. FENYŐ István: *Új arcok – új utak*. Bp., 1961, Szépirodalmi, 86.
- 5 Az induló prózanemzedék tagjai: Galgóczi Erzsébet, Szabó István, Kamondy László, Szántó Tibor, Csurka István, Moldova György.
- 6 SZAKOLCZAY Lajos cím nélküli írása (Sánta Ferenc: *Isten a szekéren*). Forrás, 1971/2, 85.
- 7 *Uo.*
- 8 FEKETE J. József: Aki a csöndöt választotta = Sánta Ferenc életműve. In FEKETE J.: *Perifériáról betekintő*. Miskolc, 2008, Felsőmagyarország Kiadó, 87.
- 9 „Nézett messzire az ablakon keresztül, mert velünk szemben se ház, se kerítés nem állta az utat, és el lehetett látni a hegyek tetejéig” (*Tündérvilág*, 28). Az ablak világába merült anya képzelete teremti meg azt a tündérvilágot, amely bent, a szobában levő anya belső gondolatvilágát szinte szcenikus látványossággal tárja az olvasó elé. Ez az ablak világába merült tekintet fellelhető még a *Föld, csillag* című novellában is: „Igyunk... –, de csak tartja a kezében, s ott marad szeme az *ablak világában*” (*Föld, csillag*, 140). Itt kell megjegyeznünk, hogy az *Ezerkilencszáznegyvennégy* című Sánta-novellában is fontos emlékkeretező funkcióhoz jut az ablak: „Édesanyám az *ablakban* ült. Észre sem vette, hogy beléptem az ajtón.” SÁNTA Ferenc: *Ezerkilencszáznegyvennégy* = S. F.: *Téli virágzás*. Bp., 1956, Magvető, 101. A fenti novellák lelőhelyei Sánta Ferenc: *Isten a szekéren. Válogatott novellák*. Bp., 1970, 67. A továbbiakban az *Emberavatás*-idézeteknél Sánta Ferenc *Isten a szekéren* című novelláskötetének szövegét használom. SÁNTA Ferenc: *Isten a szekéren = Válogatott novellák*. Bp., 1970, Szépirodalmi.
- 10 Vö.: LAJTOS Nóra: Az őszült ráncú fájdalom novellája = Sánta Ferenc Tündérvilágának mélyrétegei. *Itk*, 2010, 593–605 (megjelenés alatt).
- 11 „[a]z ablakon keresztül betörő napsugár a szemem át mintegy behatol a látomás alanyába. Ez a határlépés már a szubjektum-objektum különbségének megszüntetését implikálja, következménye pedig a szimbolikus referenciára utaló jel, a könnyek megjelenése.” S. Horváth Géza jegyzi meg a következőket Dosztojevszkij *Feljegyzések az egérlyukból* című kisregény Szegény Liza fejezetéről szólva. S. HORVÁTH Géza: *Az én destrukciója mint a narráció eredete (A bűn tropológiája Dosztojevszkijnél). A regény és a trópusok, Diszkurzívák*. Szerk. KOVÁCS Árpád. Bp., 2007, 79–80.

- 12 „Az apa az alkotó és a tekintély.” Carl Gustav JUNG: *Föld és lélek = Az archaikus ember*. Ford. Lenczényi Adorján. Bp., 1993, Kossuth, 16–17.
- 13 JUNG: *i. m.*, 15.
- 14 HORVÁTH Csaba: *Apakönyv, A regény és a trópusok, Diszkurzívák*. Szerk. KOVÁCS Árpád. Bp., 2007, 249.
- 15 „A küszöbön egyszerre testesül meg a kívül« és a »belül« közötti határ.” ELIADE: *A szent és a profán*. Ford. Berényi Gábor. Bp., 1999, Európa, 170.
- 16 HORVÁTH: *uo.*
- 17 PATAKI Ferenc: *Az én és a társadalmi azonosságtudat*. Bp., 1982, Kossuth, 56.
- 18 Értsd: Ferike visszatér a kasszához.
- 19 *Mitológiai enciklopédia*. Bp., 1988, Gondolat.
- 20 „[...] A primitív és archaikus társadalmakban az ember a beavatás révén válik azzá, ami és aminek lennie kell: a szellemi életre nyitott lényé.” Mircea ELIADE: *Misztikus születések*. Ford. Saly Noémi. Bp., 1999, Európa, 20.
- 21 Uo.
- 22 „Az étkezési tilalmaknak ő [...] eléggé összetett vallási funkciójuk van. [...] Létezik olyan tilalom is, melynek értelmében tilos kézzel érinteni az ételt. A ngarigóknál például abban a hat hónapban, amit az avatandó a vadonban tölt, őrzője rakosgatja az ételt a szájába.” ELIADE: *i. m.*, 37.
- 23 PAP Viktória: *A bagyma végül magára lel. A Peer Gynt mint beavatási folyamat*, http://www.napkut.hu/naput_2003/2003_02/087.htm.
- 24 V. J. PROPP: *A mese morfológiája*. Ford. Soproni András. Bp., 1975, Gondolat, 62–65; 87–89.
- 25 DECZKI Sarolta: Az érzékiség dicsérete. *Helikon*, 2009/3, 448. Liktor Eszter is foglalkozik testes tanulmányában a női tekintet varázsával: „A női szépség nem annyira eszményként van jelen, hanem tipikusan látványként konstruálódik, és mint ilyen, (le)leplezés által mutatkozhat meg leginkább.” LIKTOR Eszter: A testre vetett tekintet. *A Vörös Postakocsi*, 2009, tél, 31.
- 26 *Az irodalomtudomány alapjai = Narratív struktúrák*. http://www.germanistik.elte.hu/.../Az%20irodalomtudomany%20alapai_2008-6.pdf.
- 27 ILLÉS Lajos: *Sánta Ferenc = I. L.: Kezdet és kibontakozás*. Bp., 1993, Szépirodalmi, 320.
- 28 FENYŐ: *i. m.*, 86.
- 29 SÁNTA Ferenc cím nélküli írása. *Élet és Irodalom*, 1960. szept. 2., 11.
- 30 FENYŐ, 87.
- 31 (Kiem. L. N.) VASY: *Sánta Ferenc. i. m.*, 33.

LAJTOS NÓRA (1977) Debrecenben élő irodalomtörténész.